Renata Raszewska-Skałecka
Uniwersytet Wrocławski

Prawne gwarancje edukacji osób niepełnosprawnych w ustawodawstwie polskim – wybrane zagadnienia

1. Problem ekskluzji społecznej? Wprowadzenie

Realizacja prawa do nauki osób niepełnosprawnych jest istotnym zagadnieniem współczesnej edukacji w kontekście społecznym i prawnym. W tym celu należy wstępnie zaznaczyć, że „państwo kierując się dobrem osób niepełnosprawnych stworzyło poprzez gwarancje prawne warunki do integracji ze społeczeństwem i ułatwienia w celu zdobycia wykształcenia i urealnienia prawa do nauki”[1]. Przedmiotem badań wskazanego obszaru są wybrane regulacje prawne w zakresie prawa do nauki osób niepełnosprawnych. Ważne z punktu widzenia przedmiotu opracowania jest pytanie, czy prawo jest wystarczającym narzędziem gwarantującym skuteczną ochronę osób niepełnosprawnych w procesie edukacji. Celowe w tym względzie wydaje się przyjrzenie rozwiązaniom prawnym, które w swej istocie dotyczą statusu osób niepełnosprawnych w polskim systemie oświaty – realizacji prawa do nauki (art. 70 Konstytucji RP[2] i art. 1 pkt 1 ustawy o systemie oświaty[3]) i możliwości pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez

[1] P. Bała, *Konstytucyjne prawo do nauki a polski system oświaty*, Wydawnictwo von borowiecky, Warszawa 2009, s. 447.

[2] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

[3] Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (t.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2156 z późn. zm.), dalej jako u.s.o.

dzieci i młodzież niepełnosprawną, niedostosowaną społecznie i zagrożoną niedostosowaniem społecznym, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami (art. 1 pkt 5 u.s.o.). Konstytucja RP nałożyła na władze publiczne obowiązek udzielania pomocy w zakresie oświaty i kształcenia (z uwzględnieniem zasad organizowania usług oświatowych dla osób niepełnosprawnych, zapewnienie warunków sprzyjających integracji, aktywizowanie rodziców i opiekunów dzieci niepełnosprawnych w procesie kształcenia[4].

Czy edukacja osób niepełnosprawnych jest wystarczającą metodą ograniczenia zjawiska ekskluzji społecznej i prawnej w społeczeństwie[5] w warunkach współczesnych przeobrażeń administracji publicznej? Wątpliwości budzić może również urealnienie gwarancji prawnych państwa w procesie edukacji osób niepełnosprawnych, mających na celu integrację ze społeczeństwem i realizację prawa do nauki i ułatwiających zdobycie wykształcenia[6]. Jak pisze M. Papiernik, „[…] na drodze dostępu do edukacji osób z niepełnosprawnością stoją liczne bariery, które wynikają z czynników kulturowych, społecznych i osobowościowych. Aby zmienić ten stan rzeczy, należy podjąć wszechstronne działania, wśród których do kluczowych nale-

[4] P. Bała, *op. cit.*, s. 441 i 444.

[5] Na temat „ekskluzji społecznej" i „ekskluzji prawnej" zob. J. Blicharz, *Administracja publiczna i społeczeństwo obywatelskie w państwie prawa*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012; *eadem, Problem mobbingu jako formy wykluczenia społecznego i prawnego*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014; L. Dziewięcka-Bokun, *Ekskluzja społeczna jako problem polityki społecznej*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, K. Zamorska (red.), *Polityka społeczna*. *Teksty źródłowe. Wybór i opracowanie*, AUW No 2556, Wrocław 2003, s. 209–215.

[6] Zob. I. Chrzanowska, *Problemy edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością. Regionalna specyfika czy ogólnopolska tendencja*, Impuls, Kraków 2010; W. Żłobicki, B. Maj (red.), *Nierówność szans edukacyjnych – przyczyny, skutki, koncepcje zmian*, Impuls, Kraków 2012, s. 379–469.

żą: tworzenie płaszczyzn edukacji, wyposażenie społeczeństwa w rzetelną wiedzę na temat niepełnosprawności i aktywność tej grupy”[7].

Odwołując się do piśmiennictwa, warto zaznaczyć, że „ekskluzja społeczna jako zjawisko uniwersalne i relatywne, dotyczy wszelkich typów społeczeństw i kultur, występuje w takich obszarach życia społecznego, jak: rynek pracy, edukacja, zdrowie, opieka społeczna, bezdomność, udział w życiu społeczności lokalnych. Oznacza to ograniczenie dostępu do dóbr i usług, instytucji i praw”[8]. Przyczyną ekskluzji jest np. niepełnosprawność. Ekskluzję społeczną w ocenie L. Dziewięckiej-Bokun „charakteryzuje strukturalny brak możliwości uczestniczenia w «normalnym» życiu społecznym, bezsilność i bezradność wobec zwielokrotnionych trudów własnego życia, które często prowadzą do izolacji i napiętnowania społecznego”[9]. Dodajmy w tym miejscu, że osoby niepełnosprawne to grupa bardzo niejednorodna, różniąca się rodzajem oraz stopniem niepełnosprawności[10]. Niebagatelne znaczenie w procesie edukacji ma zrozumienie niepełnosprawności, uświadomienie sobie jej istoty, poznanie przyczyn i skutków bycia osobą niepełnosprawną w rzeczywistości społecznej. W dziedzinie pedagogiki społecznej I. Chrzanowska pisze: „Konstrukcjonizm społeczny zakłada, że poznanie rzeczywistości społecznej następuje w procesie bezustannej interpretacji, nie ma pojęć i kategorii niezależnych od społecznego kontekstu. Niepełnosprawność i osoba/osoby niepełnosprawne stanowią element szerszej całości, są jej częścią. Wszelkie próby definiowania pojęć, badania zjawisk muszą uwzględniać ten artefakt, tylko wówczas możliwe będzie poznanie przyczyn i skutków bycia osobą niepełnosprawną, bez stereotypizowania i stygmatyzowania”[11]. Autorka zwraca uwagę, że „Niepełnosprawność zazwyczaj oceniana jest jako

[7] M. Papiernik, *Znaczenie edukacji w życiu osób z niepełnosprawnością fizyczną*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *op. cit.*, s. 403.

[8] J. Blicharz, *Problem* …, s. 16; zob. L. Dziewięcka-Bokun, *Ekskluzja* …, s. 212–213.

[9] L. Dziewięcka-Bokun, *Ekskluzja* …, s. 212.

[10] J. Blicharz, *Problem* …, s. 56.

[11] I. Chrzanowska, *Problemy edukacji dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością…*, s. 21.

stan niespełnienia kryteriów «normalności». Uzasadnieniem dla takiego sądu jest obserwowanie: negatywnych jej konsekwencji zarówno dla osoby (niemożność zaspokojenia potrzeb i obrony przed niebezpieczeństwem, cierpieniem, dyskryminacją, wykluczeniem), jak i dla otoczenia (naruszanie norm społecznych), które dostrzega cechy świadczące o nietypowości (nieracjonalność, nieprzewidywalność, brak kontroli, rzadkość występowania, niekonwencjonalność zachowań). W ten sposób społeczeństwo, oceniając, generuje status tego, co nie jest normą, a następnie […] wywiera nacisk na jednostkę niespełniającą wymagań, by dostosowała swoje zachowanie do obowiązującego standardu"[12].

Z kolei, odnosząc się do koncepcji wykluczenia prawnego, zaznaczmy, że jest ona „z reguły utożsamiana z nierównym dostępem do instytucji i urządzeń ochrony prawnej"[13]. Niniejsze zjawisko rozumiane jest też jako „kwalifikowany rodzaj dyskryminacji stworzony przez prawo"[14]. Okazuje się, że „w sferze systemów prawa ekskluzję powoduje w dużej mierze samo prawo"[15]. Pojawia się tu bowiem problem niekorzystania przez niektóre grupy społeczne (np. osoby niepełnosprawne) z przyznanych im uprawnień, który jest związany m.in.: z niskim poziomem świadomości prawnej, niezrozumiałością prawa, słabą informacją na temat obowiązujących przepisów prawa czy też wysokimi kosztami poradnictwa prawnego[16]. Podkreślmy, że jedną z podstawowych przeszkód w zwalczaniu problemów społecznych jest niedostateczna informacja na temat obowiązujących aktów prawnych oraz słaba orientacja w zawiłościach instytucjonalnych i prawnych, które sprawiają, że jednostki ekskludowane niewiele wiedzą o przysługujących im prawach i zabezpieczeniach[17]. Wobec poczynionych ustaleń rozważenia wy-

[12] *Ibidem*, s. 23.
[13] J. Blicharz, *Problem* …, s. 18.
[14] *Ibidem*, s. 18; por. A. Kojder, *Wykluczenie prawne jako fakt społeczny*, [w:] A. Turska (red.), *Prawo i wykluczenie. Studium empiryczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.
[15] L. Dziewięcka-Bokun, *Ekskluzja* …, s. 215.
[16] Por. L. Dziewięcka-Bokun, *Ekskluzja* …, s. 215; J. Blicharz, *Problem* …, s. 18.
[17] J. Blicharz, *Problem* …, s. 21.

maga udział osób niepełnosprawnych w procesie edukacji, która może być czynnikiem warunkującym proces wykluczenia, ale i metodą zapobiegającą ekskluzji społecznej i prawnej.

2. Kilka refleksji w kontekście realizacji prawa do nauki[18]

Edukacja jest tą dziedziną społeczną, a szkoła instytucją społeczną[19], która powinna przyczyniać się do włączenia osób z niepełnosprawnością do społeczności szkolnej i do codziennego życia w społeczeństwie. Edukacja[20] jako spójny system kształcenia i wychowania obejmuje poziomy kształcenia zarówno w formach instytucjonalnych, jak i pozainstytucjonalnych. W systemie oświaty uczestniczą dzieci, młodzież i dorośli zarówno pełnosprawni, jak i osoby niepełnosprawne, nabywając wiedzę elementarną ogólną lub zawodową, a także umiejętności niezbędne w codziennym życiu jednostki. Jest ona podstawowym narzędziem zapobiegającym zróżnicowaniu społecznemu, a nawet wykluczeniu społecznemu[21]. Ta oczywista konstatacja wynika już chociażby z faktu, że prawo do nauki stanowi nieodzowny element katalogu podstawowych praw człowieka i obywatela ujętych w Konstytucji RP i w aktach prawa międzynarodowego, które dają podstawę do określenia międzynarodowego standardu prawa do nauki[22]. W literaturze przedmiotu

[18] Piszę na ten temat w publikacji, *Edukacja osób niepełnosprawnych jako dobro wspólne na tle rozważań administracyjnoprawnych* (w druku).

[19] Zob. M. J. Szymański, *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Impuls, Kraków 2013.

[20] Edukacja według *Małego słownika języka polskiego*, Wyd. Nauk. PWN, Warszawa 1993; szerzej na ten temat pisze J. Auleytner, *Kwestia edukacyjna*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, K. Zamorska (red.), *Polityka społeczna…*, s. 333.

[21] Zob. J. Auleytner, *op. cit.*, s. 333; L. Dziewięcka-Bokun, *Ekskluzja* …, s. 212–213.

[22] Zob. S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki i jego gwarancje*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Seria: e-Monografie Nr 45, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, s. 631–658 i cyt. tam literatura.

przyjmuje się, że z istoty regulacji międzynarodowych wynika „sformułowanie minimalnych gwarancji, które w regulacjach krajowych mogą być podwyższone (i z reguły tak się dzieje), zaś nigdy obniżone. Ów minimalny standard prawa do nauki obejmuje zatem obciążenie państwa obowiązkami w dziedzinie rzeczywistej realizacji prawa do nauki; powszechne, bezpłatne i obowiązkowe nauczanie przynajmniej w zakresie szkoły podstawowej, odejście od monopolu państwa w zakresie nauczania i przyznanie rodzicom swobody w zakresie wyboru szkół innych niż publiczne (pod warunkiem, że spełniają określone przez państwo standardy nauczania); wolność zakładania szkół niepublicznych i instytucji oświatowych; a także przyznanie rodzicom decyzji w kwestii wychowania religijnego i moralnego swoich dzieci zgodnie z ich przekonaniami”[23].

Z braku miejsca na szerszą analizę regulacji międzynarodowych dotyczących prawa do nauki należy poprzestać na stwierdzeniu, że „większość współczesnych konstytucji włącza prawo do nauki do katalogów gwarantowanych w nich praw podstawowych. Różnią się natomiast stopniem rozległości regulacji konstytucyjnej i zakresem odesłań do ustawodawstwa zwykłego”[24]. Kwestia powszechności i równości w prawie do nauki jest cechą charakterystyczną międzynarodowych standardów edukacyjnych[25]. Edukację należy rozumieć tu jako „wychowanie, wykształcenie, naukę oraz proces zdobywania wiedzy, umiejętności, kształcenie”[26]. Jest ona bowiem oparta na czterech zasadach: uczyć się, aby wiedzieć; uczyć się, aby działać; uczyć się, aby wspólnie żyć; uczyć się, aby być[27]. Jak pisze M. Jabłoński, „O ile o powszechnym prawie do nauki mówiono już pod koniec XIX wieku, o tyle sfera dostępu do dóbr kultury oraz twórczej niezależności jednostki (wolność twórczości artystycznej,

[23] S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki* …, s. 636.

[24] *Ibidem*, s. 636.

[25] J. Auleytner, *op. cit.*, s. 333. „Brak powszechności i równości dostępu do szkół […] rozumie się jako nierówność ograniczającą z jednej strony szanse jednostki, z drugiej komplikując rozwój społeczno-gospodarczy”, *passim*.

[26] *Ibidem*, s. 333.

[27] *Ibidem*, s. 333.

naukowej, wolność nauczania, wolność ujawniania wyników twórczej działalności) zostały podniesione do rangi konstytucyjnej i międzynarodowej dopiero po drugiej wojnie światowej. Przyjąć należy, że odpowiednie zagwarantowanie realizacji tych uprawnień tworzy fundamenty determinujące właściwy rozwój państwa i jego społeczeństwa”[28].

Zagwarantowanie dziecku jego praw normatywnie stawia je w roli podmiotu prawa. Podmiotowość prawna dziecka „jest kluczową kategorią w rozumieniu edukacji jako prawa dziecka, warunkuje bowiem możliwość zobiektywizowania się normy prawnej, której celem jest ochrona praw edukacyjnych dziecka”[29]. Zdaniem M. Kozak istotę edukacji rozumianej w kontekście publicznych praw podmiotowych można sprowadzić do trzech podstawowych tez formułowanych w tej materii w nauce prawa administracyjnego przez W. Jakimowicza[30], „poszerzając o ich edukacyjne implikacje: 1) publiczne prawa podmiotowe są instrumentem ochrony interesów prawnych jednostki, w tym praw edukacyjnych dziecka; 2) konstrukcja publicznych praw podmiotowych opiera się na kategorii podmiotowości prawnej człowieka, zatem kategoria podmiotowości prawnej dziecka staje się jedną z przesłanek jego skutecznego korzystania z praw edukacyjnych; 3) publiczne prawa podmiotowe stanowią wspólną podstawę całego porządku prawnego, więc w tym kontekście edukacja jest podstawowym prawem pozwalającym realizować również idee porządku prawnego”[31]. Prawo do nauki należy do podstawowych praw obywatela we współczesnym społeczeństwie. Powinno być postrzegane zarówno w kategoriach dobra i wartości indywidualnej, jak i pod-

[28] M. Jabłoński, *Identyfikacja wolności i praw jednostki w pracach nad treścią Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, [w:] *idem* (red.), *Realizacja i ochrona…*, s. 25 (http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/51986) [dostęp 15.11.2015 r.]; *idem*, *Źródła i klasyfikacja praw człowieka*, [w:] M. Jabłoński, S Jarosz-Żukowska (red.), *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 54–55.

[29] M. Kozak, *Edukacja na rzecz Praw Dziecka w szkole wyższej. Zarys dydaktyki szczegółowej*, Impuls, Kraków 2014, s. 20.

[30] W. Jakimowicz, *Publiczne prawa podmiotowe*, Zakamycze, Kraków 2002, s. 474.

[31] M. Kozak, *op. cit.*, s. 20.

stawowego dobra publicznego[32]. Urzeczywistnienie prawa do nauki jest nie tyle jakimś szczególnym przywilejem współczesnego człowieka, ale w sposób istotny wpływa na rozwój społeczeństwa i uczestnictwo jednostki w życiu społecznym. Powszechne kształcenie stanowi istotny czynnik rozwoju gospodarczego i cywilizacyjnego świata[33]. Przyjąć też należy, że „powszechny dostęp do bezpłatnej edukacji wzbogaca każde społeczeństwo o wiedzę, doświadczenie i relacje społeczne, których rozwój i pomnażanie przyczynia się do podnoszenia jakości życia w wielu obszarach"[34].

W nawiązaniu do powyższych rozważań należy tu wskazać, że prawa osób niepełnosprawnych są chronione w sposób szczególny w Konwencji o Prawach Dziecka[35], a zwłaszcza w Konwencji ONZ o prawach osób niepełnosprawnych[36]. W porządku krajowym, prawa osób z niepełnosprawno-

[32] Zob. R. Raszewska-Skałecka, *Edukacja osób niepełnosprawnych jako dobro …* (w druku).

[33] Wyrok TK z dnia 8 listopada 2000 r. (SK 18/99).

[34] E. Pierzchała, J. Pierzchała, *Oświata w sferze usług publicznych*, [w:] M. Woźniak (red.), *Administracja dóbr i usług publicznych*, Warszawa 2013, s. 111.

[35] Zob. T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Analiza i wykładnia,* INP PAN, Poznań 1999; E. Tokarczyk, *Prawo dziecka do uzyskania wykształcenia*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja*…, s. 283–285; M. Andrzejewski, E. Tokarczyk, *Prawa dzieci niepełnosprawnych*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja* …, s. 327–345; G. Lansdown, *Wdrażanie praw zawartych w Konwencji*, przeł. S. Pikiel, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006, s. 47–49. Gerison Lansdown pisze: „Artykuł 23 Konwencji podkreśla, że dzieci niepełnosprawne mają prawo do nauki gwarantującej im osiągnięcie jak najwyższego stopnia zintegrowanego ze społeczeństwem oraz osobistego rozwoju. To zobowiązanie należy rozpatrywać łącznie z artykułami 28 i 2, które mówią o tym, że prawo dzieci niepełnosprawnych do nauki powinno być realizowane na zasadzie równych szans", *ibidem*, s. 47.

[36] Konwencja ONZ o prawach osób niepełnosprawnych przyjęta została przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w dniu 13 grudnia 2006 r., A/RES/61/106, rząd Polski podpisał ją dnia 20 marca 2007 r., natomiast ratyfikacja Konwencji przez Polskę miała miejsce w dniu 6 września 2012 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 1169). „Celem Konwencji jest ochrona i zapewnienie pełnego i równego korzystania z praw człowieka i podstawowych wolności przez osoby z niepełnosprawnościami na równi ze wszystkimi innymi obywatelami. Polska zobowiązana jest do wprowadzenia w życie zawartych w Konwencji standardów postępowania w celu zapewnienia osobom z niepełnosprawnościami realizacji ich praw", https://www.rpo.gov.pl/pl/konwencja-o-prawach-osob-niepelnosprawnych [dostęp 10.11.2015 r.].

ścią statuuje Konstytucja RP[37], ustawa o systemie oświaty[38] oraz uchwała Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997 r. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych[39]. Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w zakresie edukacji na rzecz osób z niepełnosprawnością określa w niniejszej Karcie w § 1 pkt 4, że „osoby te mają prawo do nauki w szkołach wspólnie ze swymi pełnoprawnymi rówieśnikami, jak również do korzystania ze szkolnictwa specjalnego lub edukacji indywidualnej". Prawa osób niepełnosprawnych statuowane w Karcie Praw Osób Niepełnosprawnych, jak określa § 2 Karty, wynikają z „Konstytucji, Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Konwencji Praw Dziecka, Standardowych Zasad Wyrównywania Szans Osób Niepełnosprawnych, aktów prawa międzynarodowego i wewnętrznego", zaś Sejm RP „wzywa rząd Rzeczypospolitej Polskiej i władze samorządowe do podjęcia działań ukierunkowanych na urzeczywistnienie tych praw".

Dodać należy, że w ramach Unii Europejskiej nie funkcjonuje jednolity system polityki oświatowej i nauki. Regulacje prawne poszczególnych państw mają tutaj wymiar indywidualny, ale państwa UE uwzględniają międzynarodowe normy prawne stanowiące o „prawie do nauki"[40], które zawarte są m.in. w Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolno-

[37] Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.

[38] T.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 2156 z późn. zm.

[39] M. P. Nr 50, poz. 475.

[40] Zob. S. Futyma, *Prawo dziecka do nauki, czyli o kilku praktycznych wymiarach polskiej edukacji*, [w:] M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski (red.), *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, *Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Biuro Rzecznika Praw Dziecka*, Warszawa 2004, s. 85 i n.; W. Walkowska, *Edukacja w świetle praw człowieka*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun i A. Ładyżynski (red.), *Polska wobec wyzwań edukacyjnych Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004, s. 51–61; S. Hart, C. P. Cohen, M. F. Erickson, M. Flekkøy, *Prawa dzieci w edukacji*, przeł. S. Pikiel, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006; M. Osuch, L. Bojarska, *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik Aktywnego Rodzica*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008; P. Bała, *op. cit.*; T. Smyczyński (red.), *Konwencja…*; S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki* …, s. 632–637.

ści[41], Konwencji o Prawach Dziecka[42], Międzynarodowym Pakcie Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych[43]. Prawo do nauki należy postrzegać jako „uniwersalne prawo człowieka, które jest niezbędne do realizacji innych jego praw"[44]. W *Raporcie z monitoringu – Prawo do nauki* Helsińska Fundacja Praw Człowieka uściśla „prawo do nauki", wskazując, że „Państwo: 1) ma obowiązek zapewnić dostęp do instytucji edukacyjnych (zorganizować sieć szkół, kształcić nauczycieli, zapewnić podręczniki, opracować programy szkolne itp.), 2) powinno stworzyć możliwość zakładania

[41] „Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki. Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania, państwo uznaje prawa rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi" (art. 2 Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności).

[42] Zgodnie z art. 28 Konwencji o Prawach Dziecka, stanowi: „1. Państwa – strony uznają prawo dziecka do nauki i w celu realizowania tego prawa na zasadzie równych szans, w szczególności: a) uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowe i bezpłatne dla wszystkich; b) będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego, zarówno ogólnokształcącego, jak i zawodowego, uczynią je dostępnymi dla każdego dziecka oraz podejmą odpowiednie kroki, takie jak wprowadzenie bezpłatnego nauczania oraz udzielanie w razie potrzeby pomocy finansowej; c) za pomocą wszelkich właściwych środków uczynią szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności; d) udostępnią wszystkim dzieciom poradnictwo szkolne i zawodowe; e) podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki. 2. Państwa – strony będą podejmowały wszelkie właściwe środki zapewniające, aby dyscyplina szkolna była stosowana w sposób zgodny z ludzką godnością dziecka i z niniejszą Konwencją. 3. Państwa – strony będą popierały i rozwijały międzynarodową współpracę w dziedzinie oświaty, w szczególności w celu przyczyniania się do zlikwidowania ignorancji i analfabetyzmu na świecie oraz ułatwienia dostępu do wiedzy naukowo-technicznej i nowoczesnych metod nauczania. W tym zakresie należy w szczególności uwzględnić potrzeby krajów rozwijających się". W świetle art. 29 Konwencji o Prawach Dziecka, „Państwa – strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na: rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka, rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka […], szacunku dla rodziców, tożsamości kulturowej, języka […], przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie […]".

[43] W myśl art. 13 Międzynarodowego Paktu Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych, „1. Państwa strony niniejszego Paktu uznają prawa każdego do nauki. 2. Państwa strony niniejszego Paktu uznają, że w celu osiągnięcia pełnej realizacji tego prawa: a) nauczanie podstawowe będzie obowiązkowe, bezpłatne i dostępne dla wszystkich […]".

[44] G. Lansdown, *op. cit.*, s. 39.

szkół prywatnych (poza szkołami publicznymi), 3) może ustalić wymagania, od których zależeć będzie dostęp do poszczególnych etapów edukacji, takie jak określony poziom wiedzy, umiejętności. […]. W świetle orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka niedostateczna edukacja na podstawowym poziomie lub niska jej jakość są rozumiane nie tylko jako pozbawienie prawa do nauki, ale również jako zagrożenie dla realizacji celów całej konwencji"[45].

W pierwszej kolejności przybliżmy na potrzeby opracowania, ujęcie prawne i doktrynalne postrzegania prawa do nauki. Konstytucja RP usytuowała prawo do nauki[46] „w rozdziale II wśród wolności i praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych, przy czym przepis art. 70 określający normatywną treść prawa do nauki znajduje się w bezpośrednim sąsiedztwie przepisów gwarantujących prawa socjalne. W doktrynie istnieje pewna rozbieżność poglądów co do tego, czy jest to prawo typowo socjalne, czy też prawo kulturalne"[47]. Jak piszą S. Jarosz-Żukowska i Ł. Żukowski, zdaniem jednych prawo do nauki „należy do kanonu praw socjalnych, co znajduje potwierdzenie w sposobie jego ujęcia w aktach prawa międzynarodowego i konstytucjach innych państw. Częściej natomiast prawo to definiowane jest

[45] J. Ciechanowski, E. Czyż, E. Szewczyk (red.), *Prawo do Nauki*. *Raport z monitoringu*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2002, s. 12–14, za: S. Futyma, *Prawo dziecka do nauki* …, s. 94–95.

[46] Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm. Konstytucja RP statuuje, że „każdy ma prawo do nauki", a „władze publiczne zapewniają obywatelom powszechny i równy dostęp do wykształcenia".

[47] S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki* …, s. 636. Por. w literaturze na socjalny charakter prawa do nauki zwraca uwagę m.in. L. Garlicki (red.), *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej*. *Komentarz*, tom III, uwagi do art. 70, Warszawa 2003, s. 3. Por. J. Oniszczuk, *Wolności i prawa socjalne oraz orzecznictwo konstytucyjne*, Warszawa 2005, s. 292–292 oraz *idem*, *Problemy realizacji wolności i praw socjalnych gwarantowanych Konstytucji RP*, [w:] L. Wiśniewski (red.), *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Warszawa 2006, s. 199–201. Do kategorii praw kulturalnych prawo do nauki zalicza np. B. Banaszak, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2009, s. 357; M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska, *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wrocław, 2004, s. 114; M. Drejs, *Prawo do nauki*, [w:] T. Jasudowicz (red.), *Polska wobec europejskich standardów praw człowieka*, Toruń 2001, s. 194.

jako prawo kulturalne i bez wątpienia takim jest, jeśli przyjmiemy, że prawa kulturalne to takie uprawnienia jednostki, które umożliwiają jej odpowiedni rozwój intelektualny. […] prawo do nauki ma także swój walor socjalny i ekonomiczny, zwłaszcza w sferze zapewnienia szerokiego i bezpłatnego dostępu do wykształcenia. Prawidłowa realizacja prawa do nauki jest warunkiem realizacji innych konstytucyjnych wolności i praw. Pozytywne obowiązki państwa w obszarze edukacji (zapewnienie powszechnego i równego dostępu do wykształcenia) wymagają – co wynika wprost z ust. 4 art. 70 – stworzenia odpowiednich systemów pomocowych dla uczniów i studentów, co nadaje prawu do nauki ewidentnie wymiar socjalny. Związek z bytem socjalnym jednostki dostrzega także TK w wyroku z 8 listopada 2000 r. (SK 18/99)"[48]. Autorzy, zajmując jednak stanowisko w tej sprawie, stwierdzają, że „kwestia kwalifikacji prawa do nauki – prawo socjalne czy też kulturalne z elementami prawa ekonomicznego – nie jest jednak kwestią pierwszorzędnej natury, zwłaszcza że ta kategoria praw i wolności bywa często, nie bez racji, ujmowana łącznie i określana mianem praw społecznych"[49]. Zaś co do kwestii charakteru prawa do nauki w doktrynie, jak piszą sami autorzy nie ma jednoznacznego stanowiska[50]. Przeważa jednak zdaniem S. Jarosz-Żukowskiej i Ł. Żukowskiego „pogląd, że w świetle art. 70 Konstytucji prawo do nauki należy uznać za «podmiotowe prawo o charakterze pozytywnym – uprawnienie polegające na możliwości żądania od państwa świadczenia, tj. bezpłatnego dostępu do nauki» (z zastrzeżeniem zd. 2 ust. 2 art. 70). Z drugiej strony można by postawić tezę, iż do osiągnięcia 18. roku życia prawo do nauki zgodnie z art. 70 ust. 1 jawi się jako typowe prawo socjalne (społeczne) o charakterze pozytywnym, zaś od chwili «uwolnienia» się tego prawa z więzów obowiązku nauki (szkolnego) mamy do czynienia z wolnością edukacji (prawem wolnościowym)"[51].

[48] S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki* …, s. 637.
[49] *Ibidem*, s. 637.
[50] *Ibidem.*
[51] *Ibidem.*

3. W kwestii prawa do nauki i dostępu osób niepełnosprawnych do edukacji

Ustawa o systemie oświaty[52] w preambule stanowi, że „oświata w Rzeczypospolitej Polskiej […] kieruje się zasadami zawartymi w Konstytucji RP, a także wskazaniami zawartymi w Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencji o Prawach Dziecka"[53]. Konwencja o Prawach Dziecka „nakłada na rządy trzy podstawowe obowiązki związane z edukacją: 1) uznanie, że wszystkie dzieci mają prawo do nauki; 2) poszanowanie godności dziecka w systemie edukacji; 3) edukację w dziedzinie praw człowieka […]. Edukacja to nie tylko prawo jednostek, ale także konieczność społeczna"[54]. Dodajmy, to także obowiązek edukacyjny obywatela do 18 roku życia. Podkreślmy, że Unia Europejska, chociaż nakreśla ogólne ramy europejskiej polityki edukacyjnej, to jednak respektuje autonomię i odpowiedzialność za edukację, która spoczywa na poszczególnych państwach członkowskich[55]. Prawa dziecka w Polsce są kompleksowo chronione przez prawo krajowe, w tym przez przyjęte akty prawa międzynarodowego. Przystąpienie do UE nie wpływa na zmianę tego, co już zostało w porządku krajowym zagwarantowane, np. powszechna i obowiązkowa edukacja, ale ma wpływ na wzmocnienie i poszerzenie zakresu ochrony praw dziecka[56]. Polska i inne państwa należące do UE, które przyjęły Konwencję o Prawach Dziecka, muszą realizować zawarte w niej postanowienia[57]. Jak piszą S. Bułajewski i M. Dąbrow-

[52] T.j. Dz. U. z 2015 r. poz. 2156 z późn. zm.

[53] *Ibidem*.

[54] G. Lansdown, *op. cit.*, s. 39.

[55] Zob. L. Dziewięcka-Bokun, A. Ładyżynski (red.), *op. cit.*; M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski (red.), *op. cit.*

[56] Zob. P. Jaros, *Ochrona praw dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] *Prawa dziecka …*, s. 9–12; C. Mik, *Prawa dzieci w Unii Europejskiej – aspekty prawno-traktatowe*, [w:] M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski (red.), *op. cit.*, s. 32–37.

[57] *Ibidem*, s. 10. Zdaniem P. Jarosa Konwencja o Prawach Dziecka to najważniejszy dokument chroniący prawa dziecka, określana jako światowa konstytucja praw dzieci, dzięki

ski „treść polskich rozwiązań konstytucyjnych zgodna jest z rozwiązaniami prawa międzynarodowego i standardami europejskimi”[58]. Akty prawa międzynarodowego i krajowego stanowią podstawę do realizacji praw podmiotowych jednostek, do oczekiwań wobec krajowych systemów edukacji. Jednostki mają prawo oczekiwać spełnienia praw oświatowych gwarantowanych przez umowy międzynarodowe, zaś organy państwa mają obowiązek stworzyć możliwość ich realizowania przez odpowiednie rozwiązania prawne i organizacyjne[59]. Państwo polskie samodzielnie określa strukturę systemu oświaty, treść nauczania i sposoby kształcenia obywateli[60].

Polski ustrojodawca w art. 70 Konstytucja RP nie tylko statuuje prawo do nauki, ale także określa najważniejsze gwarancje jego realizacji oraz obowiązek pobierania nauki do 18. roku życia. Na tle niniejszej regulacji możemy mówić o prawie do nauki w ścisłym tego słowa znaczeniu – jako prawie do uczenia się (pobierania nauki) oraz w szerszym sensie – jako prawie do wykształcenia, co wynika z powiązania prawa do nauki w znaczeniu pierwszym z systemem gwarancji realizacji tego prawa, ujętych w przypadku niektórych z nich w odrębne prawa podmiotowe[61]. Charakter powszechny nadano obowiązkowi szkolnemu i obowiązkowi nauki w świetle art. 70 ust. 1 Konstytucji RP, co oznacza, że „obciąża on każdego, kto znajduje się pod jurysdykcją Rzeczypospolitej Polskiej, a więc zarówno obywateli polskich, jak i cudzoziemców. Z uwagi jednak na charakter podmiotów uprawnionych

---

której dziecko „zaczęto traktować jako osobę, która ma swoje prawa oraz uznano, że należy je pytać o zdanie w sprawach, które go dotyczą”.

[58] S. Bułajewski, M. Dąbrowski, *Prawo do nauki*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 176.

[59] D. Kurzyna-Chmiel, *Prawa w dziedzinie oświaty (edukacji) w wybranych umowach międzynarodowych i prawie UE*, [w:] J. Boć, L. Dziewięcka-Bokun (red.), *Umowy w administracji*, Wrocław 2008, s. 344.

[60] Zob. kierunki polityki edukacyjnej UE i kierunki polityki oświatowej w oparciu o założenia reformy edukacji w ujęciu R. Pawlak, *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna*, „Studia Europejskie” 2004, nr 3, s. 101–121.

[61] S. Jarosz-Żukowska, Ł. Żukowski, *Prawo do nauki*…, s. 638.

z tytułu prawa do nauki (zasadniczo osoby małoletnie) realizacja tego obowiązku obciąża rodziców lub opiekunów prawnych. W sensie prawnym natomiast podmiotem obowiązku pobierania nauki do 18. roku życia jest dziecko czy szerzej osoba ucząca się"[62]. Normę konstytucyjną z art. 70 Konstytucji RP, że nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa, powtarza się w art. 15 ust. 1 u.s.o., stanowiąc, że nauka jest obowiązkowa do ukończenia 18 roku życia[63]. Dla jednostki korzystanie z prawa do nauki, jako jej prawa podmiotowego, polega przede wszystkim na uprawnieniu do oczekiwania i domagania się pewnych działań i świadczeń na swoją rzecz od organów władzy publicznej (administracji publicznej)[64]. Prawo podmiotowe daje możliwość oczekiwania spełnienia w ramach konstytucyjnego prawa do nauki świadczeń edukacyjnych gwarantowanych. Jednostka może, korzystając z prawa do nauki, domagać się spełnienia świadczenia usług edukacyjnych przy uwzględnieniu, że z prawami wiążą się obowiązki (organów władzy publicznej i obowiązki edukacyjne jednostki) i potencjalny przymus państwa (*imperium*). Z przedmiotowej ustawy o systemie oświaty wyraźnie wynika, że podstawową gwarancją realizacji prawa do nauki jest obowiązkowe kształcenie, wychowanie i opieka na odpowiednim poziomie edukacyjnym i przez określony czas (art. 9 ust. 1 u.s.o.).

Cele polskiego systemu oświaty statuowane w art. 1 u.s.o. postrzegać należy jako „zbiór postulatów i wytycznych, według których powinien być zorganizowany system oświaty w Polsce. […] organy państwa i jednostek samorządu terytorialnego (jako j.s.t.) powinny zapewnić taką organizację procesu nauczania, wychowania i opieki w szkołach i placówkach, aby wa-

[62] *Ibidem*, s. 640.

[63] P. Lisowski, *Obywatel a obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2007, s. 452–455. Według M. Pilicha „[…] trudno wyobrazić sobie, aby wobec istnienia powszechnego obowiązku nie istniało zarazem prawo dziecka i rodziców do uzyskania ze strony szkoły świadczenia usług edukacyjnych". Zob. M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012, s. 275.

[64] Zob. D. Kurzyna-Chmiel, *Prawa w dziedzinie*…, s. 335; por. P. Winczorek, *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, Warszawa 2003, s. 83.

runki prawne określone w tym i innych przepisach ustawy zostały wykonane”[65]. System oświaty można próbować też skonkretyzować jako „zbiór instytucji oświatowych mających za zadanie kształcenie, wychowanie i opiekę, między którymi zachodzą określone relacje i zależności (np. kolejność etapów edukacyjnych), zapewniający realizację określonych wartości”[66]. Wynikają one zwłaszcza z art. 70 ust. 1 Konstytucji RP, w którym określono prawo do nauki jako jedno z praw obywatelskich[67] i obowiązek nauki do 18. roku życia oraz wskazującego cele systemu oświaty w art. 1 u.s.o. W art. 70 ust. 1 zd. 2 Konstytucji RP przesądzono o tym, że nauka do 18. roku życia jest obowiązkowa. Obowiązki edukacyjne, jak słusznie zauważa P. Lisowski, dotyczą obywateli do ukończenia 18. roku życia, a moment uzyskania pełnoletniości skutkuje wygaśnięciem obowiązku szkolnego czy obowiązku nauki. Trwanie zajęć w roku szkolnym nie przedłuża zatem mocy wiążącej wymienionych obowiązków edukacyjnych. Określenie sposobów zapewnienia wykonywania przez administrację publiczną obowiązku edukacyjnego, jak wynika z art. 70 ust. 1 zd. 3 Konstytucji RP, zastrzeżone zostało do materii ustawy o systemie oświaty[68].

---

[65] M. Pilich, *Ustawa o systemie oświaty...* , s. 30.

[66] D. Kurzyna-Chmiel, *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty*. *Prawo oświatowe w zarysie*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009, s. 9–10.

[67] Zob. J. Mikosz, *Prawo do nauki*, [w:] R. Wieruszewski (red.), *Prawa człowieka. Model prawny*, Ossolineum, Wrocław 1991, s. 979–1015; J. Boć (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997roku*, Kolonia Limited, Wrocław 1998, s. 129–130; R. Raszewska-Skałecka, *Szkoły niepubliczne a reforma systemu edukacji w Polsce*, „Samorząd Terytorialny” 2000, nr 7–8, s. 123 i n.; R. Raszewska-Skałecka, *Statut i regulamin zakładu administracyjnego jako źródła prawa*, Kolonia Limited, Wrocław 2007, s. 111–113; S. Bułajewski, M. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 176–181; M. Osuch, L. Bojarska, *Prawa człowieka w szkole*. *Niezbędnik Dyrektora*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008, s. 29 i n.

[68] P. Lisowski, *Obywatel jako podmiot praw i obowiązków społecznych. Obywatel a obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2010, s. 454.

Należy zaznaczyć, iż przepis art. 70 Konstytucji RP nie ogranicza się tylko do zagwarantowania wolności nauki, bowiem reguluje również kwestię jego podstawowych gwarancji, proklamuje wolność wyboru szkoły, wolność zakładania szkół, określa pewne elementy ustroju szkolnictwa[69]. Od strony podmiotowej ustawodawca w art. 2 u.s.o. określił swoisty zbiór jednostek organizacyjnych składających się na strukturę systemu oświaty. System ten obejmuje różne podmioty, instytucje oświatowe zarówno publiczne, jak i niepubliczne[70], które mają pełnić funkcje wychowawczą, oświatową i opiekuńczą, różnicując przy tym ofertę usług oświatowych. Podstawową wartością, jaką ma realizować system powiązanych ze sobą publicznych instytucji oświatowych, jest wyrażona w art. 70 ust. 4 Konstytucji RP powszechność i równość dostępu do wykształcenia, zaś instytucje oświatowe niepubliczne działające zgodnie z przepisami ustawy o systemie oświaty stwarzają rodzicom wolność wyboru dla dzieci szkół innych niż publiczne (art. 70 ust. 3 Konstytucji RP)[71]. Podstawowymi i liczebnie przeważającymi jednostkami organizacyjnymi systemu oświaty są szkoły, pełniące funkcje oświatowo-wychowawcze i opiekuńcze. Ustawodawca dzieli wszystkie szkoły w oparciu o kryterium podmiotowe (rodzaj podmiotu zakładającego, organ prowadzący szkołę), kryterium przedmiotowe (przestrzeganie ustawowo określonych merytorycznych zasad działania i ich funkcjonowania) oraz kryterium płaszczyzny ustrojowo-finansowej (charakter świadczonych usług oświatowo-szkolnych, nawiązywania stosunków zależności zakładowej między administrującymi a administrowanymi, regulacje statutowe) na szko-

[69] Za: S. Bułajewski, M. Dąbrowski, *op. cit.*, s. 176; zob. L. Garlicki, *Komentarz do art. 70 Konstytucji*, [w:] K. Działocha [*et al.*] , *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2003, t. 3, s. 3.

[70] Zgodnie z art. 5 ust. 1 u.s.o. „Szkoła i placówka może być szkołą i placówką publiczną albo niepubliczną".

[71] Zob. R. Raszewska, *Zakłady administracyjne w dziedzinie świadczenia usług oświatowych na przykładzie szkół*, [w:] A. Błaś (red.), *Współczesne problemy administracji publicznej i prawa administracyjnego*, Wydawnictwo „Terra", Wrocław–Poznań 1999, s. 165 i n.

ły publiczne i szkoły niepubliczne, dopuszczając jednocześnie możliwość działania szkół niepublicznych z uprawnieniami szkół publicznych. Szkoły publiczne realizują w pełni nałożone przez państwo zadania oświatowe, zaś szkoły niepubliczne poszerzają społeczną bazę oświatową, uzupełniając i uatrakcyjniając realizowane w nich programy i metody edukacyjne[72].

Prawo do nauki dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością oraz ich prawa w edukacji nie są wciąż w pełni przestrzegane we współczesnej edukacji, chociaż status osób niepełnosprawnych w ustawodawstwie polskim i ich sytuacja w państwie się zmienia[73]. Podkreślmy w tym miejscu, że władze publiczne zgodnie z art. 69 Konstytucji RP zobowiązane są do udzielania osobom niepełnosprawnym pomocy w zabezpieczaniu egzystencji, przysposobieniu do pracy oraz komunikacji społecznej. W systemie oświaty zapewnia się (art. 1 pkt 5a u.s.o.): „opiekę nad uczniami niepełnosprawnymi przez umożliwianie realizowania zindywidualizowanego procesu kształcenia, form i programów nauczania oraz zajęć rewalidacyjnych". Ponadto kształcenie specjalne, zgodnie z art. 71b ust. 1 zd. 2 u.s.o., „może być prowadzone w formie nauki odpowiednio w przedszkolach i szkołach ogólnodostępnych, przedszkolach i szkołach lub oddziałach integracyjnych, przedszkolach i szkołach lub oddziałach specjalnych, innych formach wychowania przedszkolnego i ośrodkach, o których mowa w art. 2 pkt 5 u.s.o."[74]

W dziedzinie oświaty i wychowania w zakresie kształcenia specjalnego, zapewnienie warunków umożliwiających stosowanie specjalnej organizacji nauki i metod pracy dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością należy do

[72] Zob. R. Raszewska-Skałecka, *Szkoły niepubliczne a reforma systemu edukacji*…, s. 123 i n.

[73] Zob. I. Sierpowska, A. Kogut, *Status osoby niepełnosprawnej w polskim systemie prawa*, Gaskor, Wrocław 2010.

[74] „System oświaty obejmuje: […] młodzieżowe ośrodki wychowawcze, młodzieżowe ośrodki socjoterapii, specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze oraz specjalne ośrodki wychowawcze dla dzieci i młodzieży wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki, metod pracy i wychowania, a także ośrodki umożliwiające dzieciom i młodzieży, o których mowa w art. 16 ust. 7, a także dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizację odpowiednio obowiązku, o którym mowa w art. 14 ust. 3, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki".

zadań organu prowadzącego szkołę lub placówkę (art. 5 ust. 7 pkt 1a u.s.o.)[75]. Ustawodawca w art. 71b ust. 1 zd. 1 u.s.o. statuuje, że „kształcenie specjalne, obejmuje dzieci i młodzież niepełnosprawne, niedostosowane społecznie i zagrożone niedostosowaniem społecznym, wymagające stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy". Zgodnie z art. 1 pkt 5 u.s.o. system oświaty zapewnia w szczególności „[…] możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną, niedostosowaną społecznie i zagrożoną niedostosowaniem społecznym, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami". Przepisy u.s.o. oraz rozporządzeń wykonawczych do niej umożliwiają organizację kształcenia, wychowania i opieki dzieci i młodzieży z niepełnosprawnościami w formach zapewniających im realizację obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki. Rozporządzenie MEN z dnia 24 lipca 2015 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym (Dz. U., poz. 1113) stanowi wykonanie upoważnienia zawartego w art. 71b ust. 7 pkt 2 ustawy z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz. U. z 2004 r. Nr 256, poz. 2572, z późn. zm.) w brzmieniu nadanym przez art. 1 pkt 51 lit. d ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz. U., poz. 357). Rozporządzenie MEN z dnia 24 lipca 2015 r.[76] określa warunki organizowa-

[75] „Organ prowadzący szkołę lub placówkę odpowiada za jej działalność. Do zadań organu prowadzącego szkołę lub placówkę należy w szczególności: […] zapewnienie warunków umożliwiających stosowanie specjalnej organizacji nauki i metod pracy dla dzieci i młodzieży objętych kształceniem specjalnym".

[76] Niniejsze rozporządzenie było poprzedzone rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w specjalnych przedszkolach, szkołach i oddziałach oraz w ośrodkach (Dz. U. z 2014 r., poz. 392) oraz rozporządzeniem Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 listopada 2010 r. w sprawie warunków organizowania kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży niepełnosprawnych oraz niedostosowanych społecznie w przed-

nia kształcenia, wychowania i opieki dla dzieci i młodzieży: „1) niepełnosprawnych: niesłyszących, słabosłyszących, niewidomych, słabowidzących, z niepełnosprawnością ruchową, w tym z afazją, z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym, z autyzmem, w tym z zespołem Aspergera, i z niepełnosprawnościami sprzężonymi, zwanych «uczniami niepełnosprawnymi», 2) niedostosowanych społecznie, 3) zagrożonych niedostosowaniem społecznym – wymagających stosowania specjalnej organizacji nauki i metod pracy". Zgodnie z § 2 ust. 1 niniejszego rozporządzenia, „Kształcenie, wychowanie i opiekę dla uczniów niepełnosprawnych organizuje się w: 1) przedszkolach ogólnodostępnych; 2) przedszkolach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi; 3) przedszkolach integracyjnych; 4) przedszkolach ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi; 5) przedszkolach specjalnych; 6) innych formach wychowania przedszkolnego; 7) szkołach ogólnodostępnych; 8) szkołach ogólnodostępnych z oddziałami integracyjnymi; 9) szkołach integracyjnych; 10) szkołach ogólnodostępnych z oddziałami specjalnymi; 11) szkołach specjalnych, w tym szkołach specjalnych przysposabiających do pracy; 12) młodzieżowych ośrodkach wychowawczych; 13) młodzieżowych ośrodkach socjoterapii; 14) specjalnych ośrodkach szkolno-wychowawczych; 15) specjalnych ośrodkach wychowawczych; 16) ośrodkach umożliwiających dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym w stopniu głębokim, a także dzieciom i młodzieży z upośledzeniem umysłowym z niepełnosprawnościami sprzężonymi realizację odpowiednio obowiązku rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązku szkolnego i obowiązku nauki". „Kształcenie, wychowanie i opiekę dla uczniów niepełnosprawnych w przedszkolach, innych

szkolach, szkołach i oddziałach ogólnodostępnych lub integracyjnych (Dz. U. z 2014 r., poz. 414), które tracą moc z dniem 1 września 2015 r. w związku z wejściem w życie ustawy z dnia 20 lutego 2015 r. o zmianie ustawy o systemie oświaty oraz niektórych innych ustaw (Dz. U., poz. 357). Rozporządzenie MEN z 24 lipca 2015 r. wchodzi w życie z dniem 1 września 2015 r., z wyjątkiem § 7 ust. 2–6, które wchodzą w życie z dniem 1 stycznia 2016 r.

formach wychowania przedszkolnego, szkołach i oddziałach, o których mowa w ust. 1 pkt 1–3 i 6–9, organizuje się na każdym etapie edukacyjnym, w integracji z uczniami pełnosprawnymi, w przedszkolu, innej formie wychowania przedszkolnego lub szkole, najbliższych miejsca zamieszkania ucznia niepełnosprawnego" (§ 2 ust. 2 rozporządzenia). „Przedszkoli specjalnych i oddziałów specjalnych w przedszkolach ogólnodostępnych nie organizuje się dla dzieci z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim" (§ 2 ust. 3 rozporządzenia). „Szkoły specjalne przysposabiające do pracy organizuje się wyłącznie dla uczniów z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu umiarkowanym lub znacznym oraz dla uczniów z niepełnosprawnościami sprzężonymi" (§ 2 ust. 4 rozporządzenia). „Kształcenie specjalne w ośrodkach, o których mowa w ust. 1 pkt 16, organizuje się dla dzieci i młodzieży z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu lekkim, umiarkowanym lub znacznym z niepełnosprawnościami sprzężonymi" (§ 2 ust. 5 rozporządzenia). Zgodnie z § 4 rozporządzenia: „Kształcenie uczniów niepełnosprawnych, niedostosowanych społecznie i zagrożonych niedostosowaniem społecznym może być prowadzone do końca roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym uczeń kończy: 1) 18. rok życia – w przypadku szkoły podstawowej; 2) 21. rok życia – w przypadku gimnazjum; 3) 24. rok życia – w przypadku szkoły ponadgimnazjalnej".

W edukacji ucznia z niepełnosprawnością w ocenie B. Marcinkowskiej „ważne jest zapewnienie mu warunków skutecznego włączenia w środowisko rówieśnicze oraz w życie środowiska lokalnego. Ponieważ włączanie jest złożonym procesem społecznym, psychologicznym i pedagogicznym, wymaga aktywnego udziału zarówno ucznia z niepełnosprawnością, jak i jego sprawnych rówieśników, placówki edukacyjnej oraz domu rodzinnego i środowiska lokalnego"[77]. W ocenie M. Pilicha „obowiązkiem wszystkich szkół i placówek – nie tylko tych prowadzących kształcenie specjalne – jest

[77] B. Marcinkowska, *Kształcenie specjalne w szkole ogólnodostępnej*, [w:] D. Gorajewska (red.), *Wsparcie dziecka z niepełnosprawnością w rodzinie i szkole,* Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2008, s. 130.

uwzględnianie indywidualnych potrzeb rozwojowych i edukacyjnych oraz predyspozycji dzieci i młodzieży. Niektórym z nich system oświaty musi jednak stwarzać dalej idące udogodnienia w celu korzystania z konstytucyjnego prawa do nauki”[78]. Według J. Skibskiej wśród elementów warunkujących powodzenie wdrażanych zmian w kształceniu uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi w placówkach ogólnodostępnych należy wymienić: „właściwą organizację i przekształcenie placówki oświatowej, zagwarantowanie niezbędnych środków finansowych, a przede wszystkim ponoszenie pełnej odpowiedzialności za edukację i wychowanie dziecka ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi, ze szczególnym uwzględnieniem i poszanowaniem jego indywidualności oraz respektowaniem możliwości i potrzeb. […] zmiany powinny być tak zaprojektowane, by zapewnić wszystkim dzieciom i młodzieży realizację prawa do kształcenia, wychowania i opieki dostosowanej do wieku i osiągniętego rozwoju”[79].

4. Wnioski

„Szkoła powinna być nastawiona na taki rozwój dziecka, który ułatwi mu funkcjonowanie w społeczeństwie, rozumne funkcjonowanie jako obywatela i dobre funkcjonowanie jako pracownika”[80]. Na władzach publicznych spoczywa obowiązek zapewnienia obywatelom powszechnego i równego dostępu do edukacji. Jak podkreśla Trybunał Konstytucyjny w wyroku z dnia 16 stycznia 2007 r. (U 5/06, Dz. U. Nr 10, poz. 70) powszechność i równość kształcenia rozumiana musi być jako równość szans[81]. Powszech-

[78] M. Pilich, *Komentarz do art. 71 b ustawy o systemie oświaty*, [w:] *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, http://abc.online.wolterskluwer.pl [dostęp 20.10.2015 r.].

[79] J. Skibska, *Wielopłaszczyznowość przemian we współczesnej przestrzeni edukacyjnej małego dziecka*, [w:] E. Musiał i M. Bednarska (red.), *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, Impuls, Kraków 2013, s. 102.

[80] A. Satel, *Szkoła służyć ma dziecku*, „Dyrektor Szkoły” 2014, nr 1, s. 84.

[81] Zob. D. Kurzyna-Chmiel, *Oświata jako zadanie*…, s. 47–57.

nie edukacja postrzegana jest „za jeden z oczywistych obszarów działalności państwa ukierunkowany na organizowanie i dostarczanie specyficznych dóbr publicznych oraz urzeczywistnianie określonych, wyraźnie sprecyzowanych celów ogólnospołecznych”[82]. Edukacja publiczna należy do zadań własnych samorządu terytorialnego, co wynika z ustaw ustrojowych[83]. System oświaty zbudowany jest na zasadzie decentralizacji władzy publicznej i zgodnie z zasadą subsydiarności, co przesądza o przyznaniu szczególnej roli w tym systemie j.s.t. szczebla gminnego[84], które występują w roli organów prowadzących szkoły publiczne[85]. Gminy „jako organy prowadzące szkoły zajmują się zarówno tworzeniem warunków do realizacji zadań oświatowych (budowa, modernizacja, wyposażenie i utrzymanie obiektów szkół i innych placówek), jak też ich faktyczną realizacją (tworzenie systemu sieci szkół, organizacja edukacji przedszkolnej, prowadzenie polityki kadrowej). Powierzenie j.s.t. zadań oświatowych jako zadań własnych oznacza konieczność nieprzerwanego dostarczania usług oświatowych na rzecz członków wspólnoty samorządowej”[86]. Zdaniem J. Majchrowicz-Jopek państwo występuje tu w podwójnej roli – regulatora, który ustala normy i warunki, w tym finansowe, funkcjonowania systemu oświaty (rząd) oraz faktycznego realizatora (j.s.t.)[87].

[82] J. Majchrowicz-Jopek, *Wybrane problemy wykonywania zadań oświatowych przez jednostki samorządu terytorialnego*, Kwartalnik Kolegium Ekonomiczno-Społecznego „Studia i Prace” 2012, nr 4 (12), s. 161–162.

[83] Art. 7 ust. 1 pkt 8 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 594 z późn. zm.); art. 4 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym (t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 595 z późn. zm.); art. 14 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie województwa (t.j. Dz. U. z 2013 r., poz. 596 z późn. zm.).

[84] R. Cieślak, *Likwidacja szkół samorządowych i powierzanie ich prowadzenia podmiotom prywatnym*, [w:] D. Sześciło (red.), *„Dobre Prawo – Sprawne Rządzenie”. System oświaty – wygaszanie mandatów – finanse JST. Problematyka kontroli i nadzoru w świetle teorii i praktyki*, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015, s. 9.

[85] J. Majchrowicz-Jopek, *op. cit.*, s. 162.

[86] R. Cieślak, *op. cit.*, s. 9–10.

[87] J. Majchrowicz-Jopek, *op. cit.*, s. 162.

Podkreślmy, że oświata stanowi zadanie publiczne państwa, którego szczegółowe zasady i sposób realizacji określają przepisy rangi konstytucyjnej i ustawowej. Korelatem obowiązku państwa w sferze oświaty jest publiczne prawo podmiotowe[88] obywatela do korzystania z wynikających stąd uprawnień oraz jego sądowo-administracyjna ochrona[89]. Zadania oświatowe jednostek samorządu terytorialnego, wypływające z ustaw ustrojowych i przepisów prawa materialnego u.s.o. odzwierciedla zasada subsydiarności[90] i decentralizacji zadań publicznych[91]. Przyjęcie takiego rozwiązania pozostaje w relacji do założeń ustrojowych, zgodnie z którymi określone zadania powinny zostać przekazane do realizacji podmiotowi znajdującemu się najbliżej społeczności lokalnej, a więc posiadającemu najlepsze rozeznanie w jej sprawach publicznych i potrzebach[92]. W nauce prawa administracyjnego przyjmuje się, że zasada subsydiarności „jest szczególnie przydatna dla konstruowania klauzul kompetencyjnych w ramach samorządu terytorialnego […], gdy konieczne jest ustalenie właściwości danej jednostki i gdy z reguły z zasady subsydiarności wywodzi się domniemanie kompetencyjne gminy jako jednostki podstawowej w krajach kontynentalnej Europy”[93]. Edukacja uznawana jest za podstawowe prawo człowieka oraz uniwersalną

[88] Zob. W. Jakimowicz, *op. cit*.

[89] J. Majchrowicz-Jopek, *op. cit*., s. 163.

[90] Co prawda w doktrynie zasadę subsydiarności odnosi się do samorządu terytorialnego w sposób różnorodny, to jednak należy odwołać się tu do EKSL, gdzie w art. 4 ust. 3 zawarta jest swoista definicja zasady subsydiarności: „Generalnie odpowiedzialność za sprawy publiczne powinny ponosić przede wszystkim te organy władzy, które znajdują się najbliżej obywatela. Powierzając te funkcje innemu organowi władzy, należy uwzględnić zakres i charakter zadania oraz wymogi efektywności i gospodarności”.

[91] Zob. R. Raszewska-Skałecka, *Decentralizacja zadań oświatowych w kontekście wyzwań i oczekiwań społecznych*, [w:] M. Giełda, R. Raszewska-Skałecka (red.), *Administracja publiczna wobec wyzwań i oczekiwań społecznych*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015, s. 145 i n.

[92] E. Ura, *Prawo administracyjne*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2015, s. 194–195.

[93] J. Korczak, *Konstytucyjne podstawy struktury i funkcji samorządu terytorialnego*, [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski, A. Wróbel (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 2, C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2012, s. 180–181.

wartość[94]. Zaspokojenie potrzeb w zakresie edukacji w sposób trwały zagwarantowane jest przez nałożenie odpowiedzialności za realizację przedmiotowego zadania na administrację publiczną[95]. Podkreślmy, że w państwie prawa zadania publiczne wykonywane przez organy administracji publicznej pojmowane są jako określone obowiązki prawne tych organów, wykonywane dla urzeczywistnienia praw podmiotowych obywateli[96].

Dostęp do edukacji osób z niepełnosprawnością i przekraczanie barier edukacyjnych wciąż pozostaje problemem społecznym i prawnym. Zachodzące zmiany społeczne i prawne w edukacji niepełnosprawnych w tej materii były przedmiotem niejednej reformy edukacji i polityki oświatowej państwa oraz zmian legislacyjnych w polskim systemie oświaty. Rzeczywistość społeczną cechuje jednak wiele problemów i barier edukacyjnych w dostępie do edukacji osób z niepełnosprawnością[97]. Z czego wynikają owe utrudnienia i bariery edukacyjne oraz dlaczego trudno je wyeliminować? Odpowiedź na to pytanie jest złożona, tak jak i sama niepełnosprawność. Na owe przyczyny, dla których część społeczeństwa może mieć trudniejszy dostęp do wykształcenia, trzeba popatrzeć szerzej. Bariery te mogą mieć charakter psychologiczny – związane ze zdolnościami i predyspozycjami jednostek. Nie bez znaczenia są przyczyny ekonomiczne – problemy finansowe poszczególnych rodzin, kwestie ekonomiczne na poziomie organizacji i zarządzania oświatą oraz społeczne – związane ze strukturą społeczną[98]. W przypadku osób niepełnosprawnych

---

[94] Zob. J. Auleytner, *op. cit.*, s. 333; D. Kurzyna-Chmiel, *Prawa w dziedzinie…*, s. 336; R. Raszewska-Skałecka, B. Olszewski, *Publiczne prawa podmiotowe dziecka w zakresie świadczeń edukacyjnych*, [w:] A. Szadok-Bratuń (red.), *Profesora Jana Bocia – Styl – Słowa – Szkoła*, Wrocław 2009, s. 213.

[95] P. Chmielnicki, *Zakłady administracyjne w Polsce. Ustrój wewnętrzny*, wyd. 1, LexisNexis, Warszawa 2008, s. 164.

[96] A. Błaś, J. Boć, J. Jeżewski (red.), *Administracja publiczna*, Kolonia Limited, Wrocław 2003, s. 42.

[97] Na temat szans i barier dostępu osób niepełnosprawnych do edukacji zob. W. Żłobicki, B. Maj (red.), *op. cit.*, s. 379–485.

[98] Zob. M. Ślusarczyk, *Prawo do nauki a nierówności edukacyjne*, [w:] J. Filipek (red.), *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-

pojawiają się też inne przeszkody utrudniające edukację. W literaturze nauk społecznych zwraca się uwagę, że „w edukacji powinna spełniać się idea jedności w zróżnicowaniu. Oznacza to tworzenie takich warunków, w których – uznając indywidualne potrzeby i możliwości dzieci i młodzieży – zapewnia się wspólne kształcenie wszystkim uczniom, ze szczególnym uwzględnieniem uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi”[99]. Zdaniem K. Wawrzynkowskiej, powołując się na motto holenderskiego systemu kształcenia: „Szkoła specjalna, kiedy jest to konieczne; nauczanie dziecka niepełnosprawnego w szkole z rówieśnikami pełnosprawnymi, kiedy tylko to jest możliwe” – można odnieść do polskiej edukacji. W ocenie autorki, „w Polsce widoczne jest odejście od paradygmatu psychologiczno-medycznego na rzecz paradygmatu nastawionego na integrację i kształcenie osób niepełnosprawnych”[100]. Dorota Kornas-Biela stawia tezę, że utrudnienia edukacyjne mogą tkwić nie tyle w ograniczonych możliwościach osób niepełnosprawnych, ile raczej w postawach osób pełnosprawnych wobec nich. „[…] Pokonanie przez osoby pełnosprawne barier wewnętrznych, które utrudniają kontakt z osobami odbiegającymi od normy umysłowej, stwarza szanse na większe możliwości edukacyjne każdemu członkowi tej interakcji (zatarty zostaje podział na «my» i «oni»)”[101]. Trzeba też mieć na uwadze, że edukacja stanowi płaszczyznę nieustannego ścierania się różnorodnych presji politycznych, kulturowych i społeczno-ekonomicznych[102].

Białej, Bielsko–Biała 2003, s. 672–674; por. B. Maj, *Nierówność szans edukacyjnych środowisk zróżnicowanych społecznie*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *op. cit.*, s. 173–191; I. Paszenda, *Nierówność dostępu do edukacji w szkole wyższej. Wybrane tendencje i egzemplifikacje*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *op. cit.*, s. 229–247.

[99] K. Wawrzynkowska, *Holandia i Polska – nierówne szanse edukacyjne? Analiza systemów kształcenia specjalnego*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *op. cit.*, s. 163.

[100] *Ibidem*, s. 169.

[101] Zob. D. Kornas-Biela, *Przekraczanie barier edukacyjnych w ujęciu pedagogiki niepełnosprawności Jeana Vaniera: inspiracje biologiczne*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *op. cit.*, s. 379.

[102] Zob. T. Gmerek, *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Impuls, Kraków 2011, s. 9 i n.; B. Śliwerski, *Problemy*

Literatura

Andrzejewski M., Tokarczyk E., *Prawa dzieci niepełnosprawnych*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Analiza i wykładnia*, INP PAN, Poznań 1999.

Auleytner J., *Kwestia edukacyjna*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, K. Zamorska (red.), *Polityka społeczna*. *Teksty źródłowe. Wybór i opracowanie*, AUW No 2556, Wrocław 2003.

Bała P., *Konstytucyjne prawo do nauki a polski system oświaty*, Wyd. von borowiecky, Warszawa 2009.

Banaszak B., *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Wydawnictwo C. H. Beck,Warszawa 2009.

Blicharz J., *Administracja publiczna i społeczeństwo obywatelskie w państwie prawa*, Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa, Wrocław 2012.

Blicharz J., *Problem mobbingu jako formy wykluczenia społecznego i prawnego*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.

Błaś A., Boć J., Jeżewski J. (red.), *Administracja publiczna*, Kolonia Limited, Wrocław 2003.

Boć J. (red.), *Konstytucje Rzeczypospolitej oraz komentarz do Konstytucji RP z 1997 roku*, Kolonia Limited, Wrocław 1998.

Bułajewski S., Dąbrowski M., *Prawo do nauki*, [w:] M. Chmaj (red.), *Wolności i prawa człowieka w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej*, Oficyna a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.

Chmielnicki P., *Zakłady administracyjne w Polsce. Ustrój wewnętrzny*, wyd. 1, LexisNexis, Warszawa 2008.

Ciechanowski J., Czyż E., Szewczyk E. (red.), *Prawo do Nauki*. *Raport z monitoringu*, Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2002.

Cieślak R., *Likwidacja szkół samorządowych i powierzanie ich prowadzenia podmiotom prywatnym*, [w:] D. Sześciło (red.), „*Dobre Prawo – Sprawne Rządze-*

współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej w III RP, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009; *idem*, *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej*, Impuls, Kraków 2015.

nie". System oświaty – wygaszanie mandatów – finanse JST. Problematyka kontroli i nadzoru w świetle teorii i praktyki, Wydział Prawa i Administracji Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2015.

Drejs M., *Prawo do nauki*, [w:] T. Jasudowicz (red.), *Polska wobec europejskich standardów praw człowieka*, Toruń 2001.

Dziewięcka-Bokun L., *Ekskluzja społeczna jako problem polityki społecznej*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, K. Zamorska (red.), *Polityka społeczna. Teksty źródłowe. Wybór i opracowanie*, AUW No 2556, Wrocław 2003.

Dziewięcka-Bokun L., Ładyżynski A. (red.), *Polska wobec wyzwań edukacyjnych Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.

Futyma S., *Prawo dziecka do nauki, czyli o kilku praktycznych wymiarach polskiej edukacji*, [w:] M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski (red.), *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskie*, Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2004.

Garlicki L., *Komentarz do art. 70 Konstytucji*, [w:] K. Działocha, L. Garlicki, P. Sarnecki, W. Sokolewicz, J. Trzciński, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, tom III Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2003.

Gmerek T., *Edukacja i nierówności społeczne. Studium porównawcze na przykładzie Anglii, Hiszpanii i Rosji*, Impuls, Kraków 2011.

Hart S., C. P. Cohen, M. F. Erickson, M. Flekkøy, *Prawa dzieci w edukacji*, przeł. S. Pikiel, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Jabłoński M., *Identyfikacja wolności i praw jednostki w pracach nad treścią Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku*, [w:] *idem* (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego Seria: e-Monografie Nr 45, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014, http://www.bibliotekacyfrowa.pl/publication/51986 [dostęp 15.11.2015 r.].

Jabłoński M., *Źródła i klasyfikacja praw człowieka*, [w:] M. Jabłoński, S. Jarosz-Żukowska (red.), *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.

Jabłoński M., Jarosz-Żukowska S., *Prawa człowieka i systemy ich ochrony. Zarys wykładu*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 2004.

Jakimowicz W., *Publiczne prawa podmiotowe*, Zakamycze, Kraków 2002.

Jaros P., *Ochrona praw dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, [w:] M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski (red.), *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskie*, Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2004.

Jarosz-Żukowska S., Żukowski Ł., *Prawo do nauki i jego gwarancje*, [w:] M. Jabłoński (red.), *Realizacja i ochrona konstytucyjnych wolności i praw jednostki w polskim porządku prawnym*, Prace Naukowe Wydziału Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego Seria: e-Monografie Nr 45, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2014.

Kojder A., *Wykluczenie prawne jako fakt społeczny*, [w:] A. Turska (red.), *Prawo i wykluczenie. Studium empiryczne*, Wydawnictwo C.H. Beck, Warszawa 2010.

Korczak J., *Konstytucyjne podstawy struktury i funkcji samorządu terytorialnego*, [w:] R. Hauser, Z. Niewiadomski A. Wróbel (red.), *System Prawa Administracyjnego*, t. 2, C.H. Beck, Instytut Nauk Prawnych PAN, Warszawa 2012.

Kornas-Biela D., *Przekraczanie barier edukacyjnych w ujęciu pedagogiki niepełnosprawności Jeana Vaniera: inspiracje biologiczne*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *Nierówność szans edukacyjnych – przyczyny, skutki, koncepcje zmian*, Impuls, Kraków 2012.

Kozak M., *Edukacja na rzecz Praw Dziecka w szkole wyższej. Zarys dydaktyki szczegółowej*, Impuls, Kraków 2014.

Kupisiewicz Cz., *Projekty reform edukacyjnych w Polsce. Główne tezy i wpływ na funkcjonowanie szkolnictwa*, PWN, Warszawa 2006.

Kurzyna-Chmiel D., *Oświata jako zadanie publiczne*, LEX a Wolters Kluwer business, Warszawa 2013.

Kurzyna-Chmiel D., *Podstawy prawne i organizacyjne oświaty. Prawo oświatowe w zarysie*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2009.

Kurzyna-Chmiel D., *Prawa w dziedzinie oświaty (edukacji) w wybranych umowach międzynarodowych i prawie UE*, [w:] J. Boć, L. Dziewięcka-Bokun (red.), *Umowy w administracji*, Kolonia Limited, Wrocław 2008.

Lansdown G., *Wdrażanie praw zawartych w Konwencji*, [w:] *Prawa dzieci w edukacji*, przeł. S. Pikiel, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.

Lisowski P., *Obywatel a obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego*, *obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2007.

Lisowski P., *Obywatel jako podmiot praw i obowiązków społecznych. Obywatel a obowiązek odbycia rocznego przygotowania przedszkolnego, obowiązek szkolny oraz obowiązek nauki*, [w:] J. Boć (red.), *Prawo administracyjne*, Kolonia Limited, Wrocław 2010.

Mały słownik języka polskiego, PWN, Warszawa 1993.

Marcinkowska B., *Kształcenie specjalne w szkole ogólnodostępnej*, [w:] D. Gorajewska (red.), *Wsparcie dziecka z niepełnosprawnością w rodzinie i szkole*, Stowarzyszenie Przyjaciół Integracji, Warszawa 2008.

Mik C., *Prawa dzieci w Unii Europejskiej – aspekty prawno-traktatowe*, [w:] M. Potapowicz, M. Krauzowicz, P. Przybylski (red.), *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskie*, Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2004.

Mikosz J., *Prawo do nauki*, [w:] R. Wieruszewski (red.), *Prawa człowieka. Model prawny*, Ossolineum, Wrocław 1991.

Oniszczuk J., *Wolności i prawa socjalne oraz orzecznictwo konstytucyjne*, Szkoła Główna Handlowa w Warszawie, Warszawa 2005.

Oniszczuk J., *Problemy realizacji wolności i praw socjalnych gwarantowanych Konstytucji RP*, [w:] L. Wiśniewski (red.), *Wolności i prawa jednostki oraz ich gwarancje w praktyce*, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2006.

Osuch M., Bojarska L., *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik Aktywnego Rodzica*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.

Osuch M., Bojarska L., *Prawa człowieka w szkole. Niezbędnik Dyrektora*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2008.

Papiernik M., *Znaczenie edukacji w życiu osób z niepełnosprawnością fizyczną*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *Nierówność szans edukacyjnych – przyczyny, skutki, koncepcje zmian*, Impuls, Kraków 2012.

Pawlak R., *Polska reforma oświaty a europejska polityka edukacyjna*, „Studia Europejskie" 2004, nr 3.

Pierzchała E., Pierzchała J., *Oświata w sferze usług publicznych*, [w:] M. Woźniak (red.), *Administracja dóbr i usług publicznych*, Difin, Warszawa 2013.

Pilich M., *Komentarz do art. 71 b ustawy o systemie oświaty*, [w:] *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, Wolters Kluwer, Warszawa 2013, http://abc.online.wolterskluwer.pl [dostęp 20.10.2015 r.].

Pilich M., *Ustawa o systemie oświaty. Komentarz*, ABC a Wolters Kluwer business, Warszawa 2012.

Potapowicz M., Krauzowicz M., Przybylski P. (red.), *Prawa dziecka po przystąpieniu do Unii Europejskiej*, Materiały z konferencji Rzecznika Praw Dziecka, Biuro Rzecznika Praw Dziecka, Warszawa 2004.

Raszewska R., *Zakłady administracyjne w dziedzinie świadczenia usług oświatowych na przykładzie szkół*, [w:] A. Błaś (red.), *Współczesne problemy administracji publicznej i prawa administracyjnego*, Wydawnictwo „Terra", Wrocław–Poznań 1999.

Raszewska-Skałecka R., *Szkoły niepubliczne a reforma systemu edukacji w Polsce*, „Samorząd Terytorialny" 2000, nr 7–8.

Raszewska-Skałecka R., *Statut i regulamin zakładu administracyjnego jako źródła prawa*, Kolonia Limited, Wrocław 2007.

Raszewska-Skałecka R., Olszewski B., *Publiczne prawa podmiotowe dziecka w zakresie świadczeń edukacyjnych*, [w:] A. Szadok-Bratuń (red.), *Profesora Jana Bocia – Styl – Słowa – Szkoła*, Wrocław 2009.

Raszewska-Skałecka R., *Decentralizacja zadań oświatowych w kontekście wyzwań i oczekiwań społecznych*, [w:] M. Giełda, R. Raszewska-Skałecka (red.), *Administracja publiczna wobec wyzwań i oczekiwań społecznych*, E-Wydawnictwo. Prawnicza i Ekonomiczna Biblioteka Cyfrowa. Wydział Prawa, Administracji i Ekonomii Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2015.

Raszewska-Skałecka R., *Edukacja osób niepełnosprawnych jako dobro wspólne na tle rozważań administracyjnoprawnych* (w druku).

Satel A., *Szkoła służyć ma dziecku*, „Dyrektor Szkoły" 2014, nr 1.

Sierpowska I., Kogut A., *Status osoby niepełnosprawnej w polskim systemie prawa*, Gaskor, Wrocław 2010.

Skibska J., *Wielopłaszczyznowość przemian we współczesnej przestrzeni edukacyjnej małego dziecka*, [w:] E. Musiał, M. Bednarska (red.), *Współczesna przestrzeń edukacyjna. Geneza, przemiany, nowe znaczenia*, Impuls, Kraków 2013.

Smyczyński T. (red.), *Konwencja o prawach dziecka. Analiza i wykładnia*, Instytut Nauk Prawnych Polskiej Akademii Nauk, Poznań 1999.

Szymański M. J., *Socjologia edukacji. Zarys problematyki*, Impuls, Kraków 2013.

Śliwerski B., *Problemy współczesnej edukacji. Dekonstrukcja polityki oświatowej w III RP*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2009.

Śliwerski B., *Edukacja (w) polityce. Polityka (w) edukacji. Inspiracje do badań polityki oświatowej*, Impuls, Kraków 2015.

Ślusarczyk M., *Prawo do nauki a nierówności edukacyjne*, [w:] J. Filipek (red.), *Jednostka w demokratycznym państwie prawa*, Wyższa Szkoła Administracji w Bielsku-Białej, Bielsko-Biała 2003.

Tokarczyk E., *Prawo dziecka do uzyskania wykształcenia*, [w:] T. Smyczyński (red.), *Konwencja o Prawach Dziecka. Analiza i wykładnia*, INP PAN, Poznań 1999.

Ura E., *Prawo administracyjne*, wyd. 3, Wolters Kluwer, Warszawa 2015.

Walkowska W., *Edukacja w świetle praw człowieka*, [w:] L. Dziewięcka-Bokun, A. Ładyżynski (red.), *Polska wobec wyzwań edukacyjnych Unii Europejskiej*, Wyd. Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław 2004.

Wawrzynkowska K., *Holandia i Polska – nierówne szanse edukacyjne? Analiza systemów kształcenia specjalnego*, [w:] W. Żłobicki, B. Maj (red.), *Nierówność szans edukacyjnych – przyczyny, skutki, koncepcje zmian*, Impuls, Kraków 2012.

Winczorek P., *Prawo konstytucyjne Rzeczypospolitej Polskiej*, LIBER, Warszawa 2003.

Żłobicki W., Maj B. (red.), *Nierówność szans edukacyjnych – przyczyny, skutki, koncepcje zmian*, Impuls, Kraków 2012.